

UOT 37.01

Rəhiməxanım Rzabala qızı Məmmədzadə

Azərbaycan Dillər Universitetinin baş müəllimi,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0008-2256-3185>

E-mail: ragimaxanum.mamedzade@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(6\).95-101](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).95-101)

**TƏRBIYƏ TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ TƏLƏBƏLƏRİN
MƏNƏVİ KEYFİYYƏTLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI ÜZRƏ İŞİN SƏMƏRƏLİLİK
GÖSTƏRİCİLƏRİ: Öyrədici eksperimentin təşkili və nəticələri**

Rahimakhanim Rzabala Mammadzade

doctor of philosophy in pedagogy,

senior lecturer at the Azerbaijan University of Languages

**INDICATORS OF THE EFFECTIVENESS OF WORK ON THE FORMATION OF
NATIONAL QUALITIES OF STUDENTS USING EDUCATIONAL TECHNOLOGIES:
Organization and results of the teaching experiment**

Рагимаханум Рзабала гызы Мамедзаде

доктор философии по педагогике,

старший преподаватель Азербайджанского Университета Языков

**ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ
НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ:**

Организация и результаты обучающего эксперимента

Xülasə. Müəyyənləşdirici eksperiment nəzərdən keçirdiyimiz problemlə bağlı vəziyyətə aydınlıq gətirdi. Tərbiyə texnologiyalarından istifadə etməklə tələbələrdə mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılması üzrə işin nəzəri və təcrübə məsələlərini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün görülməli işlər planlaşdırıldı.

Açar sözlər: *tələbə, mənəvi keyfiyyətlər, tərbibə texnologiyaları, mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılması, öyrədici eksperiment*

Abstract. The problem discussed in this article was clarified during a defining experiment. Work was planned to establish the theoretical and practical aspects of developing students' moral qualities using educational technologies that meet modern requirements.

Keywords: *student, moral qualities, educational technologies, development of moral qualities, educational experiment*

Аннотация. Положение по рассматриваемой в статье проблеме прояснилось в ходе проведения определяющего эксперимента. Была намечена работа по установлению теоретических и практических аспектов работы по формированию нравственных качеств учащихся с использованием воспитательных технологий на уровне современных требований.

Ключевые слова: *студент, нравственные качества, воспитательные технологии, формирование нравственных качеств, обучающий эксперимент*

Öyrədici eksperimentin qarşısında aşağıdakı vəzifələr dayandı:

1. Tələbələrin mənəvi keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə təlim prosesinin, başqa sözlə seminar məşğələlərinin və mühazi-

rələrin imkanlarını müəyyənləşdirmək, pedaqogika, ailə pedaqogikası, psixologiya və ədəbiyyat fənlər üzrə mövzuları müəyyənləşdirmək; mövzuların tədrisi zamanı istifadə ediləcək tərbibə texnologiyalarını seçmək.

2. Auditoriyadankənar vaxtlarda təşkil olunacaq tədbirləri (müzakirə, mühazirə, söhbət, disput, müzakirə, müsabiqə, yarış, görüşlər, tematik axşamlar, dəyirmi masa ətrafında rəy mübadilələri, tələbə konfransları və s.) nəzərdə tutmaq, tədbirlərin həyata keçirilməsi gedişində zamanı istifadə olunacaq tərbiyə texnologiyalarını müəyyənləşdirmək.

3. Müəyyənəddici eksperiment zamanı dissertasiyada nəzərdən keçirdiyimiz problemlə bağlı diqqətə cəsarpan aşağı səviyyəni imkan daxilində – orta səviyyəyə, orta səviyyəni – yüksək səviyyəyə çatdırmaq.

4. Mühazirə və seminar məşğələlərində ali məktəb rəhbərliyinin (tərbiyə işləri üzrə prorektorların, dekanların, dekan müavinlərinin, kafedra müdirlərinin və b.) iştirakına nail olmaq, mühazirə və seminar məşğələlərinin müzakirə və təhlilini həyata keçirmək. Bütün bunlar tərbiyə texnologiyalarından bəhrələnməklə tələbələrdə mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi üzrə çox mühüm işlərdə səmərəli və yüksək göstəricilərə nail olmağı təmin etmək baxımından faydalı olacaqdır.

5. Auditoriyadankənar tədbirlərə ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji kollektiv üzvlərini cəlb etməklə tələbələrin mənəvi keyfiyyətlərini daha da inkişaf etdirmək.

6. İnstitut və universitet müəllimlərinin tərbiyə texnologiyaları ilə yaxından tanış olmalarına nail olmaq, bu məqsədlər təlimlər keçirmək.

Təlimlər zamanı ilk növbədə tərbiyə texnologiyaları ilə onların tanışlıq səviyyəsini öyrənmək, məlumatlıq səviyyəsini artırmaq, ayrıca tərbiyə texnologiyaları barədə təsəvvürlərini genişləndirirdik. Təlim iştirakçılarına məlumatlar çatdırılırdı.

Təlim iştirakçıları V.A. Suxomlinskiyin “*Kollektiv humanist tərbiyə texnologiyası*” ilə tanış edirlər. Həmin tərbiyə texnologiyasının məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

V.A. Suxomlinskiyin sistemi 25 il ərzində yaradılıb. Həmin sistemi humanist kimi səciyyələndirmək mümkündür. Böyük pedaqoq bu sistemi böyük ruh və mehriban ürəklə, zəhmətlə, uşaqlara səmimi məhəbbətlə qurmuşdu. Suxomlinski məktəbin ideoloqu və yaradıcısı idi.

V.A. Suxomlinskiyə görə, “insanın insana qayğısı, insanın insan qarşısında məsuliyyəti məktəb ictimaiyyətinin təşkilatı-mənəvi birliyinin əsasını təşkil edir”. Bu cür qayğı uşaqları in-

sanpərvər hərəkətlərə sövq etməklə (xəstə sinif yoldaşına rəğbət və yardım, qocaman veterana diqqət, ağır fiziki əməklə məşğul olan anaların sevincinə əməli əməllər) həyata keçirilirdi. V.A. Suxomlinskiyin münasibətlər. məktəbi uşağa inam, onun mənəvi dünyasını bilmək əsasında qurulmuşdur.

O.S. Qazmanın rəhbərliyi altında hazırlanan “*Pedaqoji dəstək texnologiyası*” ilə bağlı məlumat verilirdi.

“*Pedaqoji dəstək texnologiyası*” nəzərdə tutur: 1) tərbiyə işi ilə məşğul olan şəxslərin etiraf edilməsi, həssaslıq, görmə və eşitmə qabiliyyəti, mərhəmət, empatiya, tolerantlıq və hövsələ, bağışlamaq istəyi; 2) hər bir şəxslə, o cümlədən uşaqlarla, gənclərlə dialoji ünsiyyət formalarına üstünlük vermək, münasibətləri yoldaşcasına qurmaq (körpə danışmadan və tanışlıq olmadan), dinləmək, eşitmək və eşidilmək bacarığı; 3) ləyaqət və etibar, missiyaya inam. Uşaqların hər biri onun istəklərini, maraqlarını və gözləntilərini anlayaraq; 4) problemin həllində uğur gözləməsi, problemin həllində kömək və birbaşa yardım göstərməyə hazır olmaq, subyektiv qiymətləndirmələrdən və nəticələrdən imtina etmək; 5) uşaqların fəaliyyəti, seçim, özünü ifadə etmək azadlığı hüququnun tanınması; 6) uşağın iradəsinin və öz mövqeyini ifadə etmək hüququnun tanınması (“Mən istəyirəm” və “İstəmirəm” hüququ); 7) sərbəstliyin, müstəqilliyin və güclü tərəflərinə inamın təşviqi və təsdiqi, introspeksiyanın stimullaşdırılması; dialoqda uşaqların bərabərliyinin tanınması və problemlərinin aradan qaldırılması; 8) uşaqlara yoldaş olmaq bacarığı, onların tərəfində olmaq (müdafiəçiləri kimi çıxış etmək), əvəzində heç nə tələb etmək; 9) həmişə, hər zaman özünə nəzarət və mövqeyini, özünə hörmətini dəyişmək bacarığı.

O.S. Qazman pedaqoji dəstək konsepsiyası ideyasını formalaşdıraraq bu mövqedə idi ki, uşağın inkişafı mahiyyətə fərqli olan iki prosesə – *sosiallaşma* və *fərdiləşmə* arasında əhəngdarlıq olduqda uğur gətirir. *Birinci* proses uşağın cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilmiş dəyərləri, normaları, davranış və fəaliyyət üsullarını mənimsəməsini xeyli asanlaşdırır (fərddə sosial tipik şəxsiyyətin formalaşması), *ikincisi* isə, fərdiliyin inkişafına (unikal fərdin inkişafı) imkan verir.

Öyrəddici eksperiment zamanı eksperimental qrup müəllimlərinə G.K. Selivkonun “*Özünü*

təkmilləşdirmə texnologiyası” barədə də məlumat verilmişdir.

Bu texnologiyaya özünü inkişaf texnologiyalarının hər bir başlıca keyfiyyətini özündə ehtiva edir və onları aşağıdakı xüsusiyyətlərə əsasən tamamlayır. Şəxsiyyətin (bizim tədqiqatda tələbənin) fəaliyyəti yalnız idrak ehtiyaclarını yox, eyni zamanda bir çox başqa fərdi inkişaf tələbatlarını ödəmək üçün təşkil olunur:

* özünütəhsil (özünütərbiyə, özünütəhsil, öz müqəddəratını təyinetmə, seçim azadlığı);

* özünüifadə (özünü təşkil etmə, ünsiyyət, yaradıcılıq və kəşfiyyat, öz qabiliyyət və güclü tərəflərini müəyyənləşdirmək);

*təhlükəsizlik (özünüizamlama, öz müqəddəratını təyinetmə, karyera rəhbərliyi, kollektiv fəaliyyət);

*özünü aktuallaşdırma (şəxsi və sosial məqsədlərə çatmaq, özünü sosial adaptasiyaya hazırlamaq, sosial sınaqdan keçirmək).

“*Pedaqoji münəqişələrin həlli texnologiyası*” ilə bağlı aşağıdakı mövzuda söhbət aparılmışdır:

Pedaqoji münəqişələrin profilaktikası üçün ilk növbədə onun mexanizmlərinə bələd olmaq, onu meydana gətirən ziddiyyətləri və səbəbləri aşkarlamaq lazımdır. Münəqişəli vəziyyəti həll etmək heç də asan məsələ deyildir. Münəqişəli vəziyyət yaranıbsa, tərəflərin hər biri özünü haqlı hesab edir. Onların heç biri geri çəkilmək, güzəştə getmək istəmir. Çətinlik bu səbəbdən meydana gəlir.

Müəllim-valideyn qarşılıqlı münasibətində münəqişələrin əsas hədəfi təhsilalanlar – şagirdlər, tələbələrdir. Müəllimlər, bir qayda olaraq ata-anaları tədris prosesindən geri çəkilməkdə; valideynlər də müəllimləri öz oğluna, öz qızına qarşı qərəzli münasibətdə, yaxud bacarıqsızlıqda günahlandırırlar.

Sosial münəqişələrdə olduğu kimi, pedaqoji münəqişələrdə də münəqişənin təzahürü mövcud pedaqoji vəziyyətdəki ziddiyyətlərlə bağlıdır.

Pedaqoji münəqişələrin səbəblərini təxminən iki kateqoriyaya bölmək mümkündür: tədris-təhsil mühiti daxilindəki münəqişələr və bilavasitə tərbiyə fəaliyyəti ilə əlaqəli münəqişələr.

Pedaqoji kollektiv arasında yaranan münəqişələrin səbəblərini ümumiləşdirməli olsaq, onları iki yerə bölmək mümkündür:

1. Ünsiyyət problemləri. Məsələn, nəzakətsizlik, əsəbi vəziyyət, başqalarının davranış,

rəftar və hərəkətlərinə dözümsüzlük, özünə inamın artması, psixoloji uyğunsuzluq və s.

2. “Boss-təbə” prinsipinə əsasən təşəkkül tapmış təhsil müəssisələrini idarə etmək üçün köhnəlmiş inzibati sistem.

Pedaqoji vəziyyət münəqişənin mühüm komponenti kimi qəbul olunur – tələbələr arasında münasibətlərin və qarşılıqlı əlaqənin mürəkkəb sistemi daxilində akademik qrupdakı faktiki vəziyyət, tələbələrə necə təsir etmək barədə qərar qəbul olunarkən nəzərə alınmalıdır.

Pedaqoji münəqişənin həlli çətin bir prosesdir. Pedaqoji münəqişənin həlli strategiyası və taktikası bilavasitə onun səciyyəvi xüsusiyyətlərindən asılıdır. Münəqişənin həllinə yaradıcı yanaşma və vəziyyətin hərtərəfli təhlili vacibdir.

Ümumi münəqişə nəzəriyyəsi münəqişənin həllinin bir sıra prinsiplərini irəli sürür.

Müəllim münəqişədə olan şəxslər arasında qarşıdurmanı – əməkdaşlığa, dağıdıcı münəqişəni isə konstruktivliyə çevirməlidir. Bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

1. Çalışmaq lazımdır ki, rəqiblər bir-birini adekvat şəkildə qəbul etsinlər. Münəqişədə olan insanlar, o cümlədən tələbələr bir sıra hallarda öz rəqibinə qarşı düşmənçilik nümayiş etdirirlər.

Emosional oyanma gənclərə vəziyyəti və rəqibin şəxsən ona həqiqi münasibətini adekvat qiymətləndirməyə maneçilik törədir. Tələbələr, valideynlər və həmkarları ilə münasibətlərdə müəllimlər gərək emosional gərginliyi azaltsınlar. Bu məqsədlə aşağıdakı qaydalardan faydalanmaq mümkündür:

- aqressiyaya aqressiya ilə cavab verməyin;
- qarşı tərəfi acı, təhqiramiz sözlərlə, jestlərlə, baxışlarla təhqir etməyin və alçaltmayın;
- rastlaşdığı çətinliklərlə qarşı tərəfə öz məsləhətinizi verin, öz rəğbətinizi bildirin;
- qarşı tərəfin narahatlığına diqqətlə qulaq asaraq ona öz fikrini bildirmək imkanı verin;
- yaranmış gərgin vəziyyətə aydınlıq gətirmək, onu nəzərdən keçirmək üçün qarşı tərəflə bir stol arxasında əyləşmək lazım gəlir. Bu, emosional gərginliyi aradan qaldırmağa öz köməyinin göstərəcəkdir.
- tez-tələsik müvafiq nəticəyə gəlməyə tələsməyin və hələ məsləhətinizi verməyin, ona görə ki, bəlkə vəziyyət göründüyündən daha mürəkkəbdir.

Təlim iştirakçılarına eyni zamanda “*Fərdiləşdirilmiş tərbiyə texnologiyası*”na dair məlu-

mat verilir ki, maariflənsinlər. Fərdiləşdirilmiş tərbiyə texnologiyası şəraitində: müəllim yalnız tələbələrə biri ilə ünsiyyət qurur (“şəxsdən-şəxsə” səviyyəsində).

Pedaqoji ədəbiyyatdan görünür ki, alimlər tərbiyə texnologiyalarını əsas etibarilə tərbiyənin istiqamətlərinə görə müəyyənləşdirirlər.

Bu texnologiya şəraitində fərdi yanaşmanın, tərbiyənin fərdiləşdirilməsinin və müəllimlə tələbə (*şagird*) arasında fərdi qarşılıqlı əlaqə modelinin üstünlük təşkil etdiyi tərbiyə prosesinin təşkili lazım bilinir.

Fərdi tərbiyə texnologiyası nəzərdə tutur ki:

1) müəllim ünsiyyətini yalnız bir tələbə ilə (“şəxsiyyət – şəxsiyyət” səviyyəsində) qurur;

2) tələbə ətrafındakı şəxslərdən yalnız birinin təsirini öz üzərində hiss edir;

3) tələbə özünü təhsilə geniş yer verməklə özü üzərində çalışır (dərslər, əlavə ədəbiyyat, sorğu kitabları, ensiklopediyalar, kompüter və s.).

İstər-istəməz tərbiyə texnologiyasının həyata keçirilməsi alqoritmə münasibət bildirmək ehtiyacı yaranır. Bu alqoritm özündə nəyi, daha doğrusu nələri birləşdirir? Diqqət yetirək:

- bilik (ideya, paradigma, tərbiyə konsepsiyası);

- tərbiyənin məzmununun müəyyən edilməsi;

- tərbiyə prosesinin təşkili formalarının müəyyənləşdirilməsi;

- tərbiyə subyektlərinin fəaliyyətinin diqqət mərkəzinə gətirilməsi;

- tərbiyə prosesinin təşkili üsullarının seçilməsi və tətbiqi;

- tərbiyə prosesinin təşkili üçün imkanların və səmərəli yolların aşkarlanması;

- tərbiyə mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;

- tərbiyə texnologiyasının tətbiqinin səmərəliliyinin öyrənilməsi və s.

Bu alqoritm eyni zamanda mənəvi tərbiyəyə də aid edilir.

Bu və ya digər tərbiyə işinin texnoloji zənciri belə təqdim oluna bilər: 1) *Hazırlıq mərhələsi* (işə münasibətin ilkin formalaşdırılması, ona maraq, lazımı materialların hazırlanması); 2) *Psixoloji münasibət* (salamlama, giriş sözü); 3) *Substantiv (mövzu) fəaliyyət*; 4) *Tamamlama* (refleksiya); 5) *Gələcək üçün proqnoz*.

Təlim iştirakçılarının “Tərbiyə texnologiyalarının səmərəli tətbiqi üçün hansı şərtlər mövcuddur?” sualına aşağıdakı cavab verilir:

Birinci. Tərbiyənin texnolojiləşdirilməsi ideyasının təhsil təşkilatının pedaqoji mədəniyyətində konsolidasiyası.

Bu, müəllimlərin kütləvi şüurunda texnolojiləşdirmə ideyasının qəbulu və davamlı olaraq tətbiq edilməsidir.

İkinci. Tərbiyə texnologiyaları ideyasının təhsilin təşkilati mədəniyyətinə strukturuna daxil edilməsi.

Mənəvi tərbiyənin səmərəliliyi tərbiyənin nəticəsi tərbiyə texnologiyalarından hansı səviyyədə istifadə olunmasından asılıdır.

2. Tələbə ətrafındakı insanlardan tək-cə birinin təsirini dərk edir.

3. Tələbə öz fəaliyyətini yalnız təhsilə həsr edir (kitab, kompüter və s.).

Öyrədici eksperiment zamanı müəllimlər “*Situasiyalı tərbiyə texnologiyaları*” ilə bağlı zəruri biliklərlə silahlanırlar. Diqqət yetirək: “– müəyyən şəraitlə bağlı hazırlanır və tətbiq edilir. Bir də görürsən ki, auditoriyada tələbələr arasında müntəzəm mübahisələr, ixtilaf baş qaldırır. Həmin mübahisələrin həlli vacibdir.

Müəyyən tərbiyəvi situasiyalar yaradılmaqla tələbə tapşırıqlar alır, onları yerinə yetirir, özünü tərbiyə ilə məşğul olur. Onun mənəvi aləmi zənginləşir. O, əxlaqın saflaşdırılması qayğısına qalır.

Təlim iştirakçılarının sualı: “Mübahisənin təhlili vəziyyəti” texnologiyasını hansı ardıcılıqla qurulur?

Bu suala belə cavab verilir:

1) mübahisə iştirakçılarına baş verənlərlə bağlı suallar təqdim edərək həqiqəti aşkarlamağa çalışır;

2) ixtilafa səbəb olan tələbə ilə söhbət aparılır, günahı ona başa salınır;

3) tələbə intizama dəvət olunur;

4) “zərərçəkən” və “zərərverən” bəzədilir və s.

Haqqında danışılan texnologiya yoldaşlarının hərəkətlərini, davranış motivlərini qiymətləndirmək baxımından tələbələrə zəruri təcrübə qazandırır.

Qrup problemlərinin həlli problemli vəziyyətlərdə tələbələrin davranışlarına əsasən tənzimlənir. Məqsəd təşkilati qərarları hazırlamaq, qəbul etmək, aydınlaşdırmaq və müzakirə et-

məkdən ibarətdir. Onlar şəraitə uyğun olaraq hazırlanaraq tətbiq olunur. Belə ki, qrupda tələbələr arasında bəzən mübahisələr baş qaldırır. Həmin mübahisələrin təhrikçisi öz həmyaşıdlarını və hətta böyükəri belə manipulyasiya edir. Müəllim belə vəziyyətə son qoymağa nail olmalıdır.

Təhsil müəssisəsində təlim-tərbiyə işini təkmilləşdirməyin mümkün yollarından biri praktik müəllimlərin məhsuldar pedaqoji ideyalar inkişaf etdirməsidir. Auditoriyadankənar fəaliyyətlər, adətən daha yaradıcı, oynaq və ən əsası, praktik xarakter malikdir. Tələbələrin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı üçün ən əlverişli şərait məhz ali məktəbin auditoriyadankənar fəaliyyətində yaradıla bilər. Tərbiyə texnologiyalarından faydalanma tərbiyə prosesini konkret məzmunla zənginləşdirməyə imkan verir, dəyərönlü pedaqoji ideyalar isə pedaqoqun peşəkar şüurunu zənginləşdirir.

Tərbiyə işinin statusunu yüksəltmək, onun ümumi ideyalarını, yanaşmalarını, prinsiplərini, mahiyyətini dəyişmək zərurəti aydınlaşır.

Müəllimlərin hər biri yaxşı tələbələrə dərs deməyi arzu edir, lakin hər bir qrupda fərqli tələbələr vardır. Təhsil təkcə bilik, bacarıq və bacarıqların öyrədilməsi deyil, ilk növbədə şəxsiyyətin tərbiyəsi, inkişafı, sosiallaşmasıdır.

Öyrədici eksperiment zamanı “*Gündəlik tərbiyə texnologiyaları*” ilə müəllimləri tanış etmək məqsəduyğun hesab edilmişdir. Həmin texnologiyalardan tərbiyə prosesinin tipik problemlərinin həlli məqsədilə faydalanmaq mümkündür. Bu texnologiyalara gündəlik pedaqoji ünsiyyətin kifayət qədər universal təcrübələri daxildir. Məsələn, söhbətlər zamanı həmin texnologiyaların köməyi ilə tələbələrin diqqətini cəlb etmək texnologiyası, gənclərin ixtilaflarının həlli texnologiyası, pedaqoji tələblər, təqdimat texnologiyası və s. daxildir. Bundan başqa, tərbiyə işinin planlaşdırılması texnologiyası, tərbiyə prosesində pedaqoji diaqnostika texnologiyası da akademik qrup kuratorunun diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Müəllimlər eyni zamanda “*Pedaqoji ixtilafların həlli texnologiyası*” barədə də ətraflı məlumat alırlar. Öyrənirlər ki, tələbələrin qarşılıqlı münasibətlərdə baş qaldıran ziddiyyətləri konstruktiv şəkildə aradan qaldırmaq üçün olan texnologiyadır. İxtilafların həllinin meyarı tələbələrin hər birinin daxili aləminin zənginləşməsidir.

“*Sistemli yanaşmaya əsaslanan tərbiyə texnologiyası*” ilə tanış olan müəllimlər öyrənirlər ki, mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılması baxımından tərbiyə texnologiyalarından istifadə zamanı hədəf istiqamətləri (məqsədlərin alt sistemi) də diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Həmin hədəf istiqamətlərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək mümkündür:

a) başlıca məqsəd Vətənə layiqli şəxsiyyət yetişdirməkdir;

b) mühüm məqsəd – şəxsiyyətin hərtərəfli və ahəngdar inkişafına nail olmaqdan ibarətdir;

c) şəxsiyyətdə məsuliyyətin, cavabdehliyin, vətəndaş şüurunun formalaşmasını təmin etmək;

ç) təhsilə alanların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması;

d) pedaqoji kollektiv, tələbələr və onların həmyaşıdları arasında qarşılıqlı münasibətlərinin bərqərar olması;

e) tələbələrə ümumbəşəri dəyərlərlə (Yer, Vətən, insan, ailə, bilik, əmək, mədəniyyət, sülh) tanış etmək;

ə) dünyanın vahid, elmi əsaslandırılmış mənzərəsinin diqqət mərkəzinə gətirilməsi və s.

Təlim iştirakçılarına həm də “*Perspektivli tərbiyə texnologiyaları*” barədə məlumat çatdırılır. Qeyd olunur ki, Perspektivli tərbiyə texnologiyaları – mənəvi tərbiyə prosesinin kifayət qədər uzunmüddətli təşkili modelini həyata keçirir. Bu texnologiyalar ali məktəb müəlliminin səciyyəvi pedaqoji funksiyaları ilə əlaqələndirilə bilər. Yəni: müəllimin, gənclər təşkilatının ali məktəb üzrə rəhbərinin və idman müəlliminin tərbiyə işinin özünəməxsus texnologiyası mövcuddur. Tərbiyənin perspektivli texnologiyaları tərbiyə formalarının xüsusiyyətləri əsasında qurula bilər.

Perspektivli tərbiyə texnologiyaları tərbiyə formalarının xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq reallaşmalıdır.

Pedaqoji vəziyyətdən asılı olaraq auditoriyadankənar tədbirlər. İş formaları çoxdur. Bəzilərini qeyd edək: söhbətlər, müzakirələr, disputlar, yarışlar, ekskursiyalar, görüşlər, ictimai faydalı və yaradıcı fəaliyyət növləri, bədii-estetik işlər, tələbə konfransları, dəyirmi masa ətrafında rəy mübadiləsi və s.

Pedaqoji proses olmaq etibarı ilə tərbiyə texnologiyası bir sistem kimi tərbiyənin təşkili üçün üç şərti səviyyəsində reallaşır:

İnstitut və universitetlər tələbələrin mənəvi keyfiyyətlərini inkişaf etdirilməsinə nail olmaq üçün yeni tərbiyə texnologiyalardan faydalanmalıdırlar. Bu zaman fəaliyyət formaları pedaqoji vəziyyətə əsasən müəyyənləşdirilir. Bunlara aiddir: söhbət, müzakirə və disputlar, dəyirmi masa ətrafında rəy mübadilələri tələbə konfransları, müsabiqə və yarışlar, ictimai faydalı və yaradıcı iş, ekskursiya və gəzintilər, tematik axşamlar və s. Təlim prosesinin səmərəliliyini şərtləndirən başlıca cəhət hər bir tələbənin auditoriyanın fəal həyatına cəlb olunmasıdır. Bu zaman tələbələr üçün maraqlı olan tərbiyə texnologiyalardan istifadə edilməlidir.

Bu diaqnostikanın məqsədi auditoriyada təşkil olunan mənəvi tərbiyə prosesinin tələbənin şəxsiyyətində müsbət dəyişikliklərə nə qədər səmərə verdiyindən xəbərdar olmaqdır.

S.T. Şatski, L.V. Zankov, E.N. İlin, Q.K. Selevko və b.-nin "Əməkdaşlıq tərbiyə texnologiyası"; V.A. Suxomlinskiyin "Kollektiv humanist tərbiyə texnologiyası"; A.N. Abbasovun "Heç kim səni görməyəndə tərbiyə texnologiyası"; Ş.A. Amonaşvilinin "Şəxsiyyətəyönlü humanist tərbiyə texnologiyası"; O.S. Qazmanın "Tərbiyə işində fərdi pedaqoji dəstək texnologiyası"; N.E. Şurkovanın "Qrup tərbiyə işinin təşkili və aparılması texnologiyaları"; L.İ. Novikova, V. A. Karakovski və N. L. Selivanovanın "Sistemli yanaşmaya əsaslanan tərbiyə texnologiyası"; I.P. İvanovanın "Kollektiv yaradıcı tərbiyə texnologiyası" və G.K. Selevkonun "Tələbə şəxsiyyətinin özünü təkmilləşdirmə texnologiyası"nın mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri ilə bağlı dissertasiyanın I fəslinin 3-cü paragrafında danışılır. Həmin məlumatları müəllimlərə çatdırılması məqsəduyğundur. Bu məlumatlar tərbiyə texnologiyalarından faydalanmaqla tələbələrdə mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsinə öz köməyini göstərəcəkdir.

Öyrədici eksperiment zamanı eyni zamanda eşitdiyimiz və qələmə aldığımız bir hadisəni tələbələrin diqqətinə çatdırırıq. Bu zaman A.N. Abbasovun "Heç kim səni görməyəndə tərbiyə texnologiyası" üzrə iş aparılır. Fikir verək:

*Ehtiyac içərisində olan bir qadın (adı Bəsti) zibil yeşiyinə yaxın bir yerdə dayanıb. Gəlib-gedənlərə, zibil yeşiyinə lazımsız şeyləri atanlara göz qoyur. O, kimsəsizdir, bəlkə də dənəndən dilinə heç nə dəyməyib. Çox acdır. Budur, bir qadın əlindəki torbanı zibil yeşiyinə tul-

layır. O uzaqlaşan kimi, Bəsti yaxınlaşır. Bəlkə torbada yeməyə nə isə oldu. Digər əşyalarla yanaşı bir çox hallarda qabaqdan qalan yeməkləri, pirojna, piroq, tort qalıqlarını bir torbaya yığıb gətirirlər.

Torbada yeməli şey yox idi. Təəssüfləndi. Balaca bir qutu vardı. Qutunu açanda gördü ki, içərisi pulla doludur. Çox sevindi. Yemək sarıdan xeyli, neçə gün korluq çəkməyəcəkdi, hətta özü-nə əyin-baş da ala, kirayə haqqını verə bilərdi.

Sevincindən sifəti işıqlandı. Özünə yemək almaq üçün ərzaq mağazasına gedirdi ki, birdən nə isə fikirləşib ayaq saxladı. Öz-özünə düşündü: "Öz xoşuna heç kim gətirib zibil yeşiyinə pul atmaz. Bu, kiminsə, hansı zavallınınsa qəpik-qəpik yığıdığı pullardır. İndi o adam ah-nalə edir! Yox, mən bu pula əl vura bilmərəm!"

Bəsti geriyə, zibil yeşiyinin yanına qayıtdı.

*Evdə. Ana (adı Gülər):

– Qızım, nə olub, qanın qaradır? Bayaqdan sənə fikir verirəm. Özündə-sözündə deyilsən.

Qızı (adı Nazpəri) ağlamaq tutur:

– Ana, anacan, tələbə təqaüdlərimi bir qutuya yığırdım ki, özümçün pal-paltar alım. Səhərdən o qutunu axtarıram, elə bil qanad açıb uçub. Tapa bilmirəm ki, bilmirəm. Bəlkə görmüsən?

Gülər xanım cəld ayağa qalxdı:

– Göy rəngli qutu idi?

– Hə, anacan. Görmüsən?

Gülər xanım:

– Nimdəş, köhnə qutu idi, – dedi. –Fikirləşdim ki, əl-ayağa dolaşır, nə biləydim?! İçərisinə baxmayıb zibilə qarışdırıb aparıb atmışam.

Nazpəri əl-ayağa düşdü. Anasına müraciətlə:

– Nə qədər gec deyil, zibil yeşiyinə baxmaq lazımdır. Zibili daşıyıb aparmayıbsa, ya da kim isə pulu götürməyibsə, bəlkə gec deyil, pulu tapa bildik. Zibil yeşiyinin ətrafında o qədər adam olur ki. Hərə nə isə axtarır, götürür.

Gülər xanım:

– Onda mən qaçım.

Bəsti zibil yeşiyinin yaxınlığındaydı. Gün batmaq üzrə idi. O hələ də bir şey yeməmişdi. Dayanıb gözləyirdi. Pulun yiyəsi gəlməyə bilməzdi. "Gəlib puluna yiyə dursaydı, gedib başqa zibil yeşiyində özümə yemək axtarardım".

Nazpəri bu fikirdə idi ki, Gülər xanım özünü çatdırdı. Başladı zibil yeşiyini töküşdür-

məyə. O, tulladığı torbanı tapdı, amma qutu onun içərisində yox idi.

Gülər xanım göz yaşını tökdü: “Pulun başına daş salıblar!”

Başladı başına, gözüne döyməyə.

Bəsti yaxınlaşdı:

– Xanım, nə axtırırsınız?

Gülər gözü yaşlı:

– Pulumuzu çırpışdırıblar!”

– Bəlkə çırpışdırmayıblar. Axı nə məsələdir?

Gülər danışdı:

– Qızım Nazpəri universitet tələbəsidir.

Aldığı təqaüdü yığıb özünə paltar almaq istəyirmiş. Mən başı batmış da bilməyib pulların qoyulduğu qutunu zibilə qarışdırıb atmışam.

Gülər göz yaşlarını saxlaya bilmirdi.

Bəsti onu sorğu-suala tutdu. Əmin olandan sonra ki, qutu və içərisindəki pullar Gülər xanımın qızına aiddir, çantasından çıxarıb qutunu Gülər xanıma uzatdı.

Belə yerdə deyirlər ki, düzlük və doğruluq ən yaxşı mənəvi keyfiyyətdir.

Müəllim tərbiyə texnologiyasına qiymət verirlər.

Tələbə Lütfiyyə: A.N. Abbasovun “Heç kim sənə görməyəndə” tərbiyə texnologiyası tələbə oğlan və qızların mənəvi keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Bəsti pulları tapanda onu heç kim görməmişdi. Heç kim gəlib ondan götürdüyü pulları tələb etməyəcəkdi. Lakin vicdanının səsi, aldığı tərbiyə ona həmin pulları mənimsəməyə imkan vermədi. Ac-susuz olmağına baxmayaraq pulun qəpiyinə də dəymədi. Neçə saat pulun yiyəsini gözlədi. Gözləyirdi ki, pulları ona qaytarsın.

Öyrədici eksperimentin yekunları eksperimentin sonuncu, yoxlayıcı mərhələsinə keçməyə imkan verdi.

Problemin aktuallığı. Tələbələrdə mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi məqsədilə tərbiyə texnologiyalarından faydalanma aktuallığı ilə seçilir. Məqalədə öyrədici eksperimentin nəticələri öz əksini tapır.

Problemin yeniliyi. Tələbələrdə mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi baxımından tərbiyə texnologiyalarından istifadə etmək yeniliyi baxımından maraqlıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılarda maraq doğuracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Pedagogika: Müntəxəbat. Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədşad, L.A. Məmmədli. – Bakı: Mütərcim, –2020. – 608 s.
2. Abbasov, A.N. İxtisasa giriş: Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədşad. – Bakı: Mütərcim, –2020. – 164 s.
3. Abbasov, A.N. Ailə pedagogikası: Müntəxəbat. Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədşad. – Bakı: Mütərcim, – 2020. –272 s.

Redaksiyaya daxil olub: 17.09. 2025